

MIGUEL CASTILLO DIDIER

ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΘΙΝΤ

Σημειώσεις για τή μελέτη όρισμένων όμοιοτήτων καί διαφορών

Ἐπό τίς όχθες τοῦ Ὀρινόκου
Χαιρετισμός στόν καθηγητή Στυλιανό Ἀλεξίου
Χαιρετισμός στήν πολυαγαπημένη Κρήτη

Ἐν συγκρίνουμε τή λαϊκή ήρωική ποίηση τῆς Ἰσπανίας μέ τήν ήρωική νεοελληνική ποίηση, μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ότι πλάι σέ διαφορές, ὑπάρχουν καί όρισμένες όμοιότητες¹.

Πρῶτα-πρῶτα, ὅπως λέει ὁ Βασίλειφ, «τό περιεχόμενο τῆς Ἐποποιίας τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα παρουσιάζει μεγάλες όμοιότητες μέ τά περίφημα ἐπικά ποιήματα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, μεταξύ τῶν ὁποίων οἱ κυριότεροι εἶναι τό Ἔμμα τοῦ Ρολάνδ, πού εἶναι ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κάρολου τοῦ Μεγάλου, καί τό Ποίημα τοῦ Θίντ, καί τά δύο γεννήθηκαν ἀπό τόν ἀγώνα τοῦ χριστιανισμοῦ κατά τοῦ ἰσλαμισμού»².

Ἡ καστελιάνικη ἐποποιία τοποθετεῖται στό πλαίσιο τῆς σύγκρουσης καί ἀκόμα τῆς συμβίωσης τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καί τοῦ ἀραβικοῦ πρῶτα καί μετά, πλάι-τύτερα, τοῦ μουσουλμανικοῦ πολιτισμοῦ. Τό Βυζάντιο καί ἡ Ἰσπανία ἦταν τά τεῖχη πού ἐπί αἰῶνες προστάτεψαν τή χριστιανισμένη. Οἱ Ἕλληνες καί οἱ Ἰσπανοί ἀγωνίζονται κατά τῶν Ἀράβων ἢ Σαρακηνῶν (Sarracenos), ἀλλά καί συμβιώνουν, κρατοῦν κάποτε καί φιλικές σχέσεις καί ἀκόμα κάνουν συμμαχία μεταξύ τους. Στήν Ἰδερική χερσόνησο, ἡ ἐπαφή τῶν χριστιανῶν μέ τούς μουσουλμάνους διήρκεσε

1. Νομίζουμε ὅτι εἶναι σωστό τό κριτήριο τῶν κυριότερων ἱστορικῶν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, πού τοποθετοῦν τίς ἀρχές τῆς κατά τό 10ο αἰώνα. Ἐν πιστεύουμε, μέ τόν καθ. Ἀλεξίου, ὅτι τό πρῶτο κείμενο τοῦ Ἀκρίτη ἦταν γραμμένο στή «μικτή δημῶδη γλωσσική θαμίδα τῶν μεσαιωνικῶν ἑλληνικῶν» τοῦ 11ου αἰώνα («Εἰσαγωγή», σ. 44 καί ρ'), πρέπει νά περιλάβουμε μέ ὄργο στή νεοελληνική λογοτεχνία καί ὄχι στή βυζαντινή.

2. Α.Α. Βασίλειφ, Ἰστορία τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας, μετ. στά ἰσπανικά τοῦ Juan de Luaces, Ἐκδοτικός οἶκος Joaquín Gil, Βαρκελώνη, 1946, τ. I, σ. 451. Ἐπίσης Φώτιος Μαλέρος, *El Imperio Bizantino 395-1204*, 2η ἐκδ., Σαντιάγο Χιλῆς, 1987, σ. 272. Τή σύγκριση τοῦ Θίντ καί τοῦ Διγενῆ τήν παρουσίασε ἤδη ὁ Kumbacher: «Ὁ Σίδ, ὁ μέγας ἥρωας τῆς Δύσεως, El Mas Famoso Castellano, εὐρήκεν εἰς τήν ἀνατολικωτάτην γωνίαν τοῦ πεπολιτισμένου μεσαιωνικοῦ κόσμου τόν ἀντίστοιχόν του». Ἰστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μετ. Γ. Σωτηριάδου, Γενική εἰσαγωγή Νικ. Β. Τωμαδάκη, Πάπυρος, Ἀθήνα, 1955, τ. II, σ. 842.

έννεα αιώνες, από την εισβολή, τό 711, έως τό 1492, όταν νικήθηκε ὁ τελευταῖος Ἄραβας βασιλιάς τῆς Γρανάδας.

Τό σκηνικό στό *Ἔπος τοῦ Διγενῆ* εἶναι παρόμοιο μέ ἐκεῖνο τοῦ *Ἔπους τοῦ Θίντ*. Στήν ἑλληνική ἐποποιία, ὁ ἥρωας εἶναι τέκνο ἑνός Ἄραβρα καί μιᾶς Ἑλληνίδας. Σέ μία ἰσπανική ἐποποιία, τό *Ἄσμα τῶν ἑφτά Infantes de Lara*, ὁ ἥρωας Mudarra, πού ἐκδικεῖται τό φόνο τῶν ἑφτά νέων ἀπό χριστιανούς φονιάδες, εἶναι τέκνο ἑνός χριστιανοῦ (τοῦ πατέρα τῶν νέων) καί μιᾶς Ἀράβισσας, ἀνεψιάς τοῦ βασιλιά τῆς Κόρδοβας, τοῦ Ἀλμανθόρ.

Ἐπάρχουν τά ἀκριτικά τραγούδια, δηλαδή λαϊκά ἀνώνυμα ποιήματα, πού ἀναφέρονται στά κατορθώματα τοῦ Διγενῆ καί ἄλλων ἀκριτικῶν ἡρώων· ὅπως ἔχουμε ἐμεῖς τοὺς «ρομάνθες», τοὺς «παλιούς παραδοσιακοὺς» ρομάνθες, λαϊκά ἀνώνυμα ἀφηγηματικά ποιήματα, πού ἀναφέρονται στά κατορθώματα τοῦ Θίντ καί ἄλλων ἡρώων τῶν καστελιάνικων ἐποποιῶν. Στίς δύο περιπτώσεις, μποροῦμε νά θεωρήσουμε αὐτά τά τραγούδια σάν ἀποσπάσματα τοῦ παλιοῦ ἔπους. Αὐτή ἡ προέλευση τῶν παραδοσιακῶν ρομάνθες διαπιστώθηκε ἤδη ὀριστικά, μέ πειστικά φιλολογικά ἐπιχειρήματα.

Στίς δύο περιπτώσεις, κατέχουμε ἕνα τουλάχιστον κείμενο στήν βασικά ὁμιλουμένη γλῶσσα τῆς ἐποχῆς³, δηλαδή ἕνα κείμενο πού εἶναι κοντά στό ἀρχικό κείμενο – γραπτό ἢ προφορικό –, καί ἄλλα κείμενα στήν ἀρχαῖζουσα (στήν περίπτωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἔπους) καί ἑλληνικοῦ ἔπους) καί ἑλληνικοῦ ἔπους) καί ἑλληνικοῦ ἔπους) πού ἀποτελοῦν κατά κάποιον τρόπο γιά μᾶς τήν ἀρχαῖζουσα γλῶσσα τῆς ἐποχῆς. Σχετικά μέ κείμενα σέ πεζό λόγο, ὑπάρχει μία διασκευή τοῦ *Ἔπους τοῦ Διγενῆ* σέ ἀρχαῖζουσα γλῶσσα. Καί τοῦ *Ἔπους τοῦ Θίντ* ὑπάρχουν διάφορες διασκευές σέ πεζό λόγο ἀλλά, στήν ὁμιλουμένη, μέσα στά χρονικά, ἀπό τίς ὁποῖες τό *Χρονικό τῶν εἴκοσι βασιλιάδων* περιέχει τό ἔπος πραγματικά ὀλόκληρο. Κατέχουμε ἐπίσης μία λατινική *Ἱστορία τοῦ Θίντ*, ἀλλά δέν ἀποτελεῖ ἀκριβῶς μία διασκευή τοῦ *Ποιήματος τοῦ Θίντ*.

Μία συγκριτική λεπτομερῆς μελέτη τοῦ *Ἔπους τοῦ Διγενῆ* καί τῶν ἰσπανικῶν ἐποποιῶν θά μποροῦσε νά διαφωτίσει ὀρισμένα ζητήματα σχετικά μέ τό πρῶτο. Αὐτό εἶναι τώρα δυνατό, ἐπειδή διαθέτουμε τήν ἐξοχῆ κριτική ἔδοση τοῦ χειρογράφου Escorial τοῦ *Ἔπους τοῦ Διγενῆ* καί τοῦ ἐπυλλίου τοῦ *Ἀρμούρη*, πού ἐξέδωσε ὁ καθηγητής Στυλιανός Ἀλεξίου. Διαθέτουμε ἐπίσης τά ἐξαιρετικά ἐπιστημονικά μελετήματά του πάνω στά κυριότερα ζητήματα πού παρουσιάζει τό ὄλο θέμα. Μνημονεύουμε ἐδῶ: *Ἀκριτικά, Τό πρόβλημα τῆς ἐγκυρότητας τοῦ κειμένου Ε, Χρονολόγηση - Ἀποκατάσταση χωρίων - Ἑρμηνευτικά*, Ἡράκλειο, 1979· «Παρατηρήσεις στόν Ἀκρίτη», *Ἀριάδνη* 1, 1983, σελ. 41 κ.έ., «Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτης τοῦ Ἑσκοριάλ

3. Ἡ γλῶσσα τοῦ *Ποιήματος τοῦ Θίντ* εἶναι ἡ καστελιάνικη γλῶσσα τοῦ 12ου αἰώνα, δηλ. αὐτή πού λέμε σήμερα «παλιά καστελιάνικη» ἢ «παλιά ἰσπανικά». Φυσικά, χρειάζομαστε σημειώσεις γιά νά καταλάβουμε τά κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οἱ ἰσπανόφωνοι δέν εἶχανε κάτι παρόμοιο μέ τό ἑλληνικό γλωσσικό πρόβλημα. Ἡ ἰσπανική γράφεται σέ πεζό λόγο ἀπό τό 13ο αἰώνα, ἐπισημῶς, μέ πρωτοβουλία τοῦ Βασιλιά Alfonso X τοῦ Σοφοῦ, πού ἔγραψε – ἢ διέταξε νά γραφοῦν – μεγάλα νομικά καί ἱστορικά ἔργα στήν ὁμιλουμένη γλῶσσα. Τά λατινικά ἐπιβίωσαν, ἀλλά μόνο σάν μία λόγια γλῶσσα γιά περιορισμένη χρήση, ἐκκλησιαστική καί ἐπιστημονική. Μόνο ἐξαιρετικά γράφτηκαν λογοτεχνικά ἔργα στή λατινική γλῶσσα, στήν Ἰσπανία καί στήν Ἀμερική.

(φιλολογική, ιστορική και αρχαιολογική προσέγγιση)», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 58, 1983, σελ. 68 κ.έ., *Εἰσαγωγή* στήν Κριτική Ἔκδοση τοῦ Β.Δ.Α. καί τοῦ Ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη, Ἀθήνα, 1985. Δέν εἶναι οὔτε ἡ εὐκαιρία οὔτε ὁ χῶρος γιά νά ἐπιχειρήσουμε τέτοια συγκριτική μελέτη. Ἐδῶ μπορούμε μόνο νά τονίσουμε τό ἐνδιαφέρον τῶν προοπτικῶν πού ἴσως θά ἄνοιγε μιά τέτοια μελέτη. Μ' αὐτό τό σκοπό, παρουσιάζουμε παρακάτω, σέ περίληψη, ὀρισμένα βασικά στοιχεῖα γιά τήν ἰσπανική ἥρωική ποίηση.

I. Ἱστορικότητα τῆς Ἰσπανικῆς ἐποποιίας

Ἐνα εἰδικό χαρακτηριστικό τῆς καστελιάνικης ἐποποιίας εἶναι ἡ ἱστορικότητά της, τό γεγονός ὅτι τά θέματά της εἶναι πολύ κοντά στήν ἱστορική πραγματικότητα. Ἐνῶ γιά τό Διγενή τόν ἴδιο δέν ξέρουμε σχεδόν τίποτα, γιατί ἀκόμα δέν μπορούμε νά ταυτίσουμε τόν ἥρωα τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου μέ ἕνα συγκεκριμένο ἱστορικό πρόσωπο, ὁ Rodrigo Diaz de Vivar ἢ ὁ Cid Campeador ἢ ἀπλῶς ὁ Θίντ (ὅπως τόν ἔλεγαν Ἑβραῖοι, Ἀραβες καί χριστιανοί, καί ὅπως τόν λέμε ὡς σήμερα στίς ἰσπανό-γλωσσες χῶρες) εἶναι ἱστορικό πρόσωπο καί ἔχουμε πάρα πολλά καί ἀκριβῆ στοιχεῖα γιά τή ζωή καί τή δράση του. Ὑπάρχει μιά πλήρης καί ἐκτεταμένη βιογραφία του, πού ἔγραψε ὁ μέγας φιλόλογος, ἱστορικός καί «θιντιστής» Ramón Menéndez Pidal⁴.

Τό ἱστορικό υπόστρωμα (substratum) τῆς καστελιάνικης ἐπικῆς ποίησης εἶναι, ἀληθινά, μεγάλο, καί ἐδῶ εἶναι, πιθανῶς, ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο οἱ ἱστορικοί τῆς ἐποχῆς, οἱ «Cronistas», ἀντέγραψαν στά χρονικά τους ὄχι μόνο τά κατορθώματα ἢ τά γεγονότα· ὄχι μόνο ἔγραψαν τίς ὑποθέσεις (καί τίς ἔσωσαν γιά μᾶς) τῶν ἐπῶν πού τραγουδοῦσαν, δημόσια, οἱ λαϊκοί ἐπικοί ποιητές, οἱ «Juglares»⁵, ἀλλά καί πολλές φορές ἀντέγραψαν σειρές ὁλόκληρες στίχων καί ἐκτενή ἀποσπάσματα ὀρισμένων ἐπικῶν ποιημάτων. Γι' αὐτό, παρόλο πού σώθηκαν μόνο τό *Ποίημα τοῦ Θίντ* σχεδόν ὁλόκληρο καί ἀποσπάσματα ἄλλων ἐποποιῶν, γνωρίζουμε σήμερα τά θέματα καί διάφορα ἀποσπάσματα καί χωρία ἄλλων ἐπῶν, πού διατηρήθηκαν μέσα στά κείμενα τῶν Χρονικῶν (Cronicas).

II. Ἡ γλώσσα τῆς Ἰσπανικῆς ἐποποιίας

Ὅπως εἶναι φυσικό, ἡ ἰσπανική ἐπική ποίηση ἔχει ὡς ὄργανό της τήν ὀμιλουμένη καστελιάνικη γλώσσα τοῦ 11ου καί 12ου αἰώνα. Κατά τή γνώμη τῶν ἐρευνητῶν⁶, τά πρῶτα ἰσπανικά ἔπη δέ γράφτηκαν στήν ἀρχή καί ἡ διάδοσή τους ἔγινε μέσω τῆς δημόσιας ἀπαγγελίας ἀπό τοῦς λαϊκοῦς ἐπικούς ποιητές, τοῦς Juglares, τῶν ὁποίων

4. R. Menendez Pidal, *El Cid Campeador*, Ἔκδ. Espasa Calpe, Μαδρίτη, 1950, (7η ἔκδοση 1973).

5. Γιά τοῦς λαϊκοῦς ποιητές, τοῦς Juglares, ἐπικούς καί λυρικούς, ὑπάρχει θεμελιώδης μελέτη τοῦ Menendez Pidal, *Poesía Juglaresca y Juglares*, Ἔκδ. Espasa Calpe, Μαδρίτη, 1942.

6. Σ' αὐτό τό σημείο, σήμερα ὄλοι οἱ ἰσπανόφωνοι μελετητές συμφωνοῦν μέ τόν Menendez Pidal.

δέ γνωρίζουμε κανένα όνομα⁷. Οί Juglares μπορούσαν νά άποστηθίσουν τά μακρά ποιήματα, γιατί ή γλώσσα τής έποποιίας ήταν ή δικιά τους, ή όμιλουμένη καστελιάνικη γλώσσα. Ή αγάπη και ό θαυμασμός πού ένοιωθε ό λαός (και οί Juglares ήταν άνθρωποι του λαού, άγράμματοι ή μισοαγράμματοι όπως οί περισσότεροι άνθρωποι του λαού) πρός τούς ήρωες, διευκόλυναν τήν εργασία των ποιητών ή τραγουδιστών αυτών. Ή ίδια συγκίνηση και ό ίδιος ένθουσιασμός συνέπαιρναν και τό κοινό πού παρακολουθοüse τήν άπαγγελία, και τόν ίδιο άφηγητή, τόν Juglar. Και αυτή ή συγκίνηση και αυτός ό ένθουσιασμός εκφράζονταν στην κοινή γλώσσα πού μιλούσαν και καταλάβαιναν τό κοινό και ό ποιητής.

Θεωρούμε πολύ σωστό αυτό πού γράφει ό καθηγητής Άλεξίου σχετικά μέ τή γλώσσα του *Έπος του Διγενή* και πού συμπίπτει μέ ό,τι διαπιστώνουμε στην ισπανική έπική παραγωγή: «Ή Ασφαλώς τέτοιο κείμενο [δηλαδή τής Grottaferrata], πού επί πλέον είναι πολλές φορές πολύ δυσνόητο, δέν μπορούσε νά διαδοθεί πλατιά ούτε νά άπομνημονευθεί προφορικά⁸. Για τό κείμενο του *Carmen Roderici Campidoctoris*, θά μπορούσαμε νά πούμε αυτό πού γράφει ό Morgan για τό λόγιο έπος του Διγενή, για τό κείμενο G, ό,τι ή γλωσσική μορφή του είναι «totally unsuited to oral popularity»⁹.

III. Ή σχέση τής έποποιίας μέ τά λαϊκά έπικο-λυρικά τραγούδια

Θά δοΐμε πώς οί ρομάνθες – τά λαϊκά άνώνυμα έπικά-λυρικά τραγούδια τής Ήσπανίας – γεννήθηκαν από τά παλιά ήρωικά έπη και πώς ή μεταμόρφωση του περιεχομένου μπορεί νά έξηγηθεί πειστικά.

Όσον άφορά τό έλληνικό *Έπος του Διγενή* και τή σχέση αυτού μέ τά άκριτικά δημοτικά τραγούδια, μνημονεύουμε δύο χωρία τής εισαγωγής στην κριτική έκδοση πού όφείλουμε στον καθηγητή Άλεξίου: «Όπως άναγνώρισε και ό Beaton, ή σχέση των τραγουδιών μέ τό βυζαντινό κείμενο άποδεικνύεται από τήν παρουσία στα τραγούδια χαρακτηριστικών στοιχείων του έπικού όνοματολογίου...». Οί λόγοι για τούς όποιους γίνονται τροποποιήσεις και άλλαγές στα λαϊκά τραγούδια παρουσιάζουν όμοιότητες στην έλληνική και καστελιάνικη λογοτεχνία. Όταν τά πρόσωπα και τά γεγονότα πού τραγουδά ή έπική ποίηση άπομακρύνονται, στο πέραςμα του χρόνου, οί άλλαγές γίνονται μεγαλύτερες: «Τό μεσαιωνικό κείμενο του «Άκριτη», πού είχε τόσο παλαιωθεί ως πρός τή γλώσσα και τό περιεχόμενο, ώστε νά παρουσιάζει άνυπέροβλετες δυσκολίες στην κατανόηση, και πού λόγω του αναλφαθητι-

7. «Πάντοτε αυτοί οί Juglares θά είναι για μās άνώνυμοι άνθρωποι και δέ θά κατορθώσουμε νά γνωρίσουμε σχεδόν τίποτα για τούς βίους τους και τούς χαρακτηριστες τους μέσω των έργων τους, πού έχουν άντικειμενικό και άπρόσωπο τόνο», γράφει ό Menendez Pidal, *Poesia Juglaresca y Juglares*, 3η έκδ., σ. 187. Παρόμοια άνωνυμία διαπιστώνει ό καθ. Άλεξίου στην πρώιμη έλληνική δημόδη ποίηση, στην «Εισαγωγή» στην κριτική έκδοση του *Άκριτη*: «Άγνωστο φυσικά θά μείνει τό πρόσωπο (ή τά πρόσωπα) του συντάκτη. Ή άνωνυμία αυτή, καθώς και ή ασάφεια τής ταυτότητας, είναι συχνή στην πρώιμη μεσαιωνική δημόδη ποίηση, ιδιαίτερα στην ήρωική», σ. ρά'.

8. Στ. Άλεξίου, «Εισαγωγή» στην κριτική έκδοση του *Άκριτη*, σ. 4ε'.

9. *Ibid.*, loc. cit.

σμοῦ τῶν ὑπόδουλων μικρασιατικῶν πληθυσμῶν δέν κυκλοφόρησε πολύ σέ χειρό-γραφα... , δέν μπορούσε νά διατηρήσει, στό πέρασμα τῶν αἰώνων, μεγάλους δεσμούς μέ τά παρακλάδια τους τά νεότερα δημοτικά τραγούδια. Ἡ διαπίστωση τῶν διαφορῶν δέν εἶναι κάτι καινούργιο»¹⁰.

IV. Κυριότερα λαϊκά ἥρωικά ἔπη

Τά κυριότερα λαϊκά ἐπικά ποιήματα τῆς Ἰσπανίας (λέμε λαϊκά, γιατί ὑπάρχουν καί λόγια ἐπικά ποιήματα στά ἰσπανικά καί στά λατινικά) πού γνωρίζουμε εἶναι τά ἑξῆς:

1. Τό *Ποίημα τοῦ Θίντ* ἢ *Ἄσμα τοῦ Mio Cid* (Poema del Cid ἢ Cantar de Mio Cid). Εἶναι τό μόνο ἐπικό ποίημα πού σώθηκε πραγματικά ὁλόκληρο, μέ τήν ἐξάιρεση σύντομων χωρίων, πού τά γνωρίζουμε μέ τή βοήθεια τοῦ *Χρονικοῦ τῶν εἴκοσι βασιλιάδων* (Cronica de Los Veinte Reyes).

2. Τό *Ἄσμα τοῦ Fernán González, κόμητα τῆς Καστίγιας*. Δέν ἔχουμε τό κείμενο, ἀλλά γνωρίζουμε τό ἔπος χάρη στό λατινικό χρονικό πού λέγεται *Cronica Najerense*, καί ἑνός λογίου ποιήματος, πού εἶναι κατά κάποιον τρόπο διασκευή τοῦ χαμένου πρωτοτύπου. Αὐτό τό λόγιο ἔπος τό ἔγραψε στά ἰσπανικά, χρησιμοποιώντας τή λόγια στροφή Cuaderna via, μέ ὁμοιοκαταληξία, πιθανῶς ἕνας κληρικός, κατά τό 1250. Ὁ ἥρωας, πού εἶναι ἱστορικό πρόσωπο, ἔζησε κατά τόν 10ο αἰώνα.

3. Τό *Ἄσμα τῆς προδοτίσσης κόμησσης*. Θά ἔπρεπε νά εἶναι ἐπύλλιο μέ μόνο 500 στίχους περίπου. Τραγουδᾷ τόν ἔρωτα τῆς συζύγου τοῦ κόμητα Garcí Fernandez τῆς Καστίγιας μέ τόν ἄραβα βασιλιά Almanzor τῆς Κόρδοβας, τήν προδοσία της, τό θάνατό της καί τό φόνο τοῦ Almazor ἀπό τό γιό τοῦ κόμητα (τέλος τοῦ 11ου αἰώνα). Ξέρουμε τήν ὑπόθεση τοῦ ἀρχικοῦ ἐπικοῦ ποιήματος χάρη στό *Πρῶτο Γενικό Χρονικό* (Primera Crónica General), πού γράφτηκε τό 1289, μέ πρωτοβουλία τοῦ βασιλιά Alfonso X τοῦ Σοφοῦ.

4. Τό *Ἄσμα τοῦ Infante García*, τελευταίου κόμητα τῆς Καστίγιας. Τό γνωρίζουμε χάρη στό *Πρῶτο Γενικό Χρονικό*, πού ἀντέγραψε τό κείμενό του, σέ πεζό λόγο. Ἐπίσης τό διηγεῖται ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Rodericus τοῦ Toledo, τό 1243.

5. Τό *Ἄσμα τῶν García καί Ramiro, παιδιῶν τοῦ Βασιλιά Sancho τῆς Ναβάρρας*. Τό γνωρίζουμε χάρη στό *Γενικό Χρονικό* τοῦ 1344 καί τήν *Ἱστορία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Rodericus*, τοῦ 1243. Τά γεγονότα πού τραγούδησε ὁ λαϊκός ἐπικός ποιητής ἔλαβαν χώρα κατά τίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰώνα.

6. Τό *Ἄσμα τοῦ Roncesvalles*. Δέν εἶναι οὔτε μετάφραση οὔτε διασκευή τοῦ περιφημοῦ *Ἄσματος τοῦ Roland*. Πρόκειται γιά καστελιάνικο ἐπικό ποίημα. Μᾶς σώθηκαν 100 στίχοι τοῦ ἔπους. Δημοσιεύτηκαν πρώτη φορά ἀπό τόν Menendez Pidal τό 1917¹¹. Τώρα τελευταία ἐπανεκδόθηκε τό κείμενο, μέ «μετάφραση» στή σύγχρονη μας γλώσσα μαζί καί μέ τούς ρομάνθες πού διατηροῦν τό θέμα, ἀπό τόν καθη-

10. *Ibid.*, σ. ρκζ'.

11. R. Menendez Pidal, Roncesvalles un nuevo cantar de gesta espanol del siglo XIII, *Revista de filologia espanola*, IV, 1917, σ. 105-204. Ἡ μελέτη, περιληπτικά, καί τό κείμενο ἐπανεκδόθηκαν στό βιβλίο τοῦ Μ.Ρ., *Tres Poetas Primitivos*, Ἐκδ. Espasa Calpe, Μαδρίτη, 1946, σ. 47-79.

γητή Manuel Alvar¹². Τό αρχικό ισπανικό έπος πρέπει νά γράφτηκε κατά τίς άρχές του 13ου αιώνα, αλλά τό κείμενο πού σώθηκε άντιγράφηκε κατά τό 1310.

7. Τό *Άσμα τών έφτά Infantes de Lara* (ή Salas). Άπό τήν έποποιία αὐτή έχουμε 559 στίχους, πού δημοσιεύτηκαν πρώτη φορά τό 1896, άπό τόν Menendez Pidal, μέ τόν τίτλο *Ό θρύλος τών έφτά Infantes de Lara*. Έπανεκδόθηκε σά *Άπαντα* του σοφοῦ, τόμος I, τό 1934. Καί τώρα διαθέτουμε τήν έκδοση του Alvar, μαζί καί μέ τή σύνοψη τών κειμένων τών *Χρονικών* πού άντέγραψαν τήν υπόθεση του έπους καί μέ τούς ρομάνθες πού διατηροῦν χωρία του αρχικού ποιήματος. Τό θέμα είναι μιá αίματηρή τραγωδία: μέ προδοσία φονεύονται οί έφτά νέοι, οί Infantes de Lara, καί τά κεφάλια τους στέλνονται στόν πατέρα, τόν ευγενή Gonzalo Guztio, πού είναι αίχμάλωτος του άραβα βασιλιά Almanzor. Μετά, ένας τελευταίος γιός του γέροντ, γιός μιás Άράβισσας άδελφής του Almanzor, είναι ό εκδικητής τών άδερφών του καί σκοτώνει τό φονιά καί τή γυναίκα του. Ό φόνος τών έφτά Infantes έγινε το 974, αλλά τά καστελιανικά χρονικά άναφέρονται σά γεγονότα εκείνα (καί έπίσης τά άραβικά χρονικά) άκόμα καί κατά τό 16ο αιώνα, καί φυσικά οί ρομάνθες τά τραγουδάνε μέχρι σήμερα.

8. *Άσμα τής πολιορκίας τής Θαμόρας*. Του έπους αὐτοῦ έχουμε 172 στίχους, πού έχουν άποκατασταθεϊ άπό τρείς μελετητές, χρησιμοποιώντας τό ύλικό τών *Χρονικών*, πού πολλές φορές, μέσα στόν πεζό λόγο, διατηροῦν όλόκληρους στίχους ή σειρές στίχους τών επικών ποιημάτων¹³. Τά Χρονικά πού κυρίως άντιγράφουν σέ πεζό λόγο τό ποίημα αὐτό είναι τό *Πρώτο Γενικό Χρονικό*, του 1289, καί τό *Γενικό Χρονικό*, του 1344. Κατέχουμε καί θαυμάσιους παλιούς ρομάνθες πού τραγουδάνε τά γεγονότα. Πρόσωπο του έπους είναι καί ό Θίντ, πού πρέπει νά συνοδέψει τό βασιλιά τής Καστίγιας Sancho II, πού πολιορκεί τή Θαμόρα, τήν πόλη πού ή πριγκιπέσσα Urraca, άδερφή του Sancho, κληρονόμησε άπό τόν πατέρα τους, τό βασιλιά Fernando I. Ό Θίντ πρέπει νά μπει στήν πόλη νά πει στήν Urraca ότι ό άδερφός της ζητá καί άπαιτεί νά του παραδώσει τή Θαμόρα. Ό Sancho δολοφονείται μέ προδοσία πλάι σέ μιá πόρτα τής πολιτείας καί οί Καστεγιάνοι κατηγοροῦν τούς κατοίκους τής Θαμόρας.

9. Τό *Άσμα του Rodrigo καί του βασιλιά Fernando*. Άλλοι τό ονομάζουν *Las Mocedades de Rodrigo*, δηλαδή τά νεανικά χρόνια του Θίντ (τό ιστορικό όνομα του Θίντ ήταν Rodrigo Diaz de Vivar) ή *Cronica-Rimada del Cid*. Πρόκειται γιά έποποιία τής παρακμής (13ου ή 14ου αιώνα), χωρίς τόν ιστορικό χαρακτήρα καί τή λιτότητα τής παλιás καστελιάνικης έπικής ποιήσεως. Περιέχει μυθιστορηματικά στοιχεία καί ό Θίντ έχει χάσει έδώ τήν ευγένειά του καί είναι παλικαράς καί φαμφαρόνος. Αὐτό

12. Manuel Alvar, *Cantares de gesta medievales*, 5η έκδοση, Έκδ. Porrua, Μεξικό, 1986, σ. 1-16. Παρουσιάζει καί 5 ρομάνθες γιά τό θέμα του *Έπους*.

13. Μέ βάση τά Χρονικά, τρείς μελετητές πρόσφεραν άποκατάσταση του ποιήματος: Julio Puyol Alonso, *El cantar de Don Sancho de Castilla* (Τό Άσμα του Κυρ Sancho τής Καστίγιας), Μαδρίτη, 1912· Carola Reig, *El cantar de Sancho II y cerco de Zamora* (Τό Άσμα του Sancho B' καί τής Πολιορκίας τής Θαμόρας), Μαδρίτη, 1947· καί Manuel Alvar, «Cantar del cerco de Zamora» (Άσμα τής Πολιορκίας τής Θαμόρας), στόν τόμο *Cantares de Gesta Medievales* (Έρωτικά μεσαιωνικά έπη), Μεξικό, 1976.

τό ποίημα έχει λίγη αξία, αλλά από αυτό κατάγονται και κάποιοι ωραίοι ρομάνθες.

10. Τό *Άσμα τής καμπάνας τής Huesca*. Πρόκειται για τή συνωμοσία τών ευγενών κατά του βασιλιά Ramiro II τής Ναβάρρας και τή σφαγή αὐτῶν ἀπό τὸ βασιλιά, τὸ ἔτος 1136. Τὴν ὑπόθεση τή διατήρησε τὸ *Χρονικό του Ἰωάννη τής Pena*¹⁴. Ὁ Antonio Ubieta προσπάθησε γιὰ πρώτη φορά νά ἀποκαταστήσει τὸ κείμενο, τὸ 1951. Πρόσφατα, ἔχουν ἐκδοθεῖ ἡ ἀποκατάσταση 71 στίχων, μέ βάση στό κείμενο σέ πεζό λόγο του Χρονικοῦ, ἀπό τόν Alvar¹⁵, καθώς και ἕνας ρομάνθε πού ἀναφέρεται στό θέμα.

Πραγματικά, ἀπό ὅλα τὰ ἰσπανικά ἐπικά ποιήματα, κατάγονται παραδοσιακοί ρομάνθες, πού διατηροῦν ὀρισμένα χωρία τῶν παλιῶν ἐποποιῶν ἐκείνων, μέ περισσότερη ἢ λιγότερη πιστότητα. Γιὰ τοὺς ρομάνθες, πού εἶναι στήν καστελιάνικη λογοτεχνία ὅ,τι εἶναι τὰ δημοτικά τραγούδια στή νεοελληνική λογοτεχνία, γίνεται λόγος στό παρακάτω τμήμα.

V. Οἱ ρομάνθες

Ὁ ρομάνθε εἶναι τὸ ἀνώνυμο λαϊκὸ ἐπικό-λυρικό ποίημα πού τραγουδιέται ἀπὸ τὸ λαό, ἀπὸ γενεὰ σέ γενεὰ. Ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀξιολογότερα και ὠραιότερα δημιουργήματα τῆς λογοτεχνίας μας και ἔχει μακρὰ ζωή, στό χρόνο και στό χωρὸ, ἀπὸ τίς ἀρχές τῆς χιλιετίας ὡς σήμερα, και ἀπὸ τὴ Μητέρα Ἰσπανία ὡς τὴ Χιλή, και ἀπὸ τὸ Μεξικό ὡς τὴν Πόλη ἢ τὴ Θεσσαλονίκη (μέχρι πρὶν ἀπὸ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ὅταν ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει ἰσπανόφωνο Ἑβραϊκὸ πληθυσμό).

Ὁ στίχος τοῦ ρομάνθε εἶναι ὁ 16σύλλαβος, ἂν και πολλές φορές γράφονται τὰ ἡμιστίχια ξεχωριστά, σὰ νὰ ἦταν 8σύλλαβος. Γενικά παρουσιάζει «ρίμα ἀσονάντε», ἕνα εἰδικὸ εἶδος ὁμοιοκαταληξίας¹⁶.

Λέμε «παλιούς ρομάνθες» (Romances Viejos) ἐκείνους πού εἶναι ἀληθινὰ λαϊκοί, ἀνώνυμοι και γεννήθηκαν ὡς τὸ 15ο αἰώνα, τὸ ἀργότερο. Ἀπὸ τὸ 16ο αἰώνα μέχρι σήμερα, στήν Ἰσπανία πρῶτα και μετὰ στήν Ἀμερική, γράφονται, ἀπὸ μεγάλους και δευτερεύοντες ποιητές, πολλοὶ ρομάνθες πού τοὺς λέμε «καινούργιους ρομάνθες» (Romances Nuevos). Ἴσως οἱ πιὸ γνωστοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔξω ἀπὸ τὸν ἰσπανόγλωσσο κόσμον, εἶναι ἐκεῖνοι πού ἔγραψε ὁ ποιητής- μάρτυρας Federico García Lorca. Τοὺς «παλιούς ρομάνθες», δηλαδή τὰ ἀληθινὰ «δημοτικά τραγούδια» τῆς Ἰσπανίας (πού σώθηκαν στήν προφορική παράδοση και στήν Ἀμερική ἀλλά και στίς κοινότητες τῶν Ἰσπανο-Εβραίων), τοὺς ταξινομοῦμε σέ «Juglarescos» και «Tradicionales». Αὐτοὶ, οἱ παραδοσιακοὶ ρομάνθες προέρχονται ἀπευθείας ἀπὸ τὴν ἐπική ποίηση, ἀπὸ τὴν παλιὰ λαϊκὴ ἰσπανικὴ ἐποποιία. Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ μεγαλύτερου

14. Αὐτὸ τὸ *Χρονικό* δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν T. Jiménez de Embun στή Zaragoza, τὸ 1876.

15. M. Alvar, *op. cit.*, σ. 187-199. Παρουσιάζει και ἕνα ρομάνθε γιὰ τὸ θέμα.

16. Ἡ «ρίμα ἀσονάντε» ἀποτελεῖ, ἴσως, χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς καστελιάνικης ποιήσεως. Πλάι στή «ρίμα κονσονάντε», πού εἶναι ἡ ὁμοιότητα ὄλων τῶν φθόγγων ἀπὸ τὸ τελευταῖο τογισμένο φωνῆεν ὡς τὸ τέλος τῆς λέξης τοῦ στίχου, ὑπάρχει και ἡ «ρίμα ἀσονάντε»: σ' αὐτὴ ἔχομε μονάχα ὁμοιότητα τῶν φωνηέντων ἀπὸ τὸ τελευταῖο τονισμένο φωνῆεν ὡς τὸ τέλος τῆς λέξης, και ὄχι ὁμοιότητα ὄλων τῶν φθόγγων.

μελετητή τους, του Menendez Pidal, είναι «ένα απόσπασμα ενός μεγάλου έπικού ποιήματος που διατηρείται στη λαϊκή μνήμη»¹⁷. Οί ρομάνθες «Juglarescos» είναι και παλιοί, δηλαδή από πριν τό 16ο αιώνα, αλλά τούς έχουν συνθέσει οί Juglares, οί λαϊκοί ποιητές, ως αυτότελή δημοτικά τραγούδια, δέν είναι αποσπάσματα από έποποιίες, αν και κάποτε οί υποθέσεις του είναι ίδιες ή παρόμοιες μέ τίς έπικές.

Από όλες τίς έποποιίες που αναφέραμε παραπάνω προέρχονται παραδοσιακοί ρομάνθες. Αλλά πάντοτε δέν επικρατούσε αυτή ή γνώμη. Ο Wolf και ό Hofmann, μεταξύ τών ξένων, και ό Durand μεταξύ μας¹⁸ ήταν τής γνώμης ότι οί ρομάνθες ήταν προγενέστεροι από τά μεγάλα έπη. Ο πρώτος που υποστήριξε τό αντίθετο ήταν ό Mila y Fontanals, στή μελέτη του *Παρατηρήσεις πάνω στή λαϊκή ποίηση*, τό 1853. Μετά, κατά τό τέλος του αιώνα, ό σοφός Menendez y Pelayo, στή μελέτη του για τούς Romances Viejos, στήν εισαγωγή τής μεγάλης συλλογής από ρομάνθες-του μπηκαν στή μνημειώδη *Ανθολογία Καστελιάνικων λυρικών ποιητών*, παραδίνει καινούργια έπιχειρήματα. Στόν 20ό αιώνα, τό θέμα μελετήθηκε έξαντλητικά από τόν Menendez Pidal, κυρίως στά έξής έργα του: *Υπόλοιπα τής Ισπανικής έπικής ποιήσεως*, 1951· *Ισπανικοί ρομάνθες*, 1953· *Οί ρομάνθες στήν Αμερική*, 3η έκδοση 1958· *Καινούργιο άνθος από παλιούς ρομάνθες*, 4η έκδοση 1980¹⁹.

Τούς ρομάνθες Viejos μπορούμε νά τούς συγκρίνουμε μέ τά άκριτικά δημοτικά τραγούδια, που διατηρούν, έστω και μέ πολλές τροποποιήσεις, κάποια στοιχεία από τό παλιό έπος του Διγενή. Για τό θέμα αυτό έγινε λόγος, σύντομα στό τμήμα III. Παραπέμπουμε στήν «Εισαγωγή» τής κριτικής έκδοσης του *Ακρίτη* από τόν καθηγητή Άλεξίου, σελίδες ρκς', σς' - ρλα'.

Σχετικά μέ τήν αντιγραφή, περισυλλογή και έκτύπωση τών ρομάνθες, ή τύχη του ισπανικού δημοτικού τραγουδιού είναι άκριβώς ή αντίθετη από εκείνη του νεοελληνικού δημοτικού ποιήματος. Και μάλιστα ή κατάσταση τών Έλλήνων είναι αντίθετη από εκείνη τών Ισπανών. Κατά τόν 15ο αιώνα συμπληρώνεται ή καταστροφή του Βυζαντίου και άρχίζει για τόν έλληνικό λαό μακρά περίοδος σκλαβιάς, σφαγών και χαλασμού. Κατά τόν ίδιο αιώνα, ή Ισπανία προχωρεί προς τήν άκμή της. Διώχνονται από τή χώρα οί τελευταίοι αντιπρόσωποι τής Αραβοκρατίας και άνοίγεται τό 1492 ή Αμερική, ό Νέος Κόσμος, σάν πηγή άμέτρητου πλούτου και σάν άπέραντη γή όπου θά δημιουργηθούν καινούργιες ισπανικές χώρες. Επίσης ή πολιτική ένότητα κορυφώνεται μέ τό γάμο του Fernando de Aragon και τής Isabel la Catolica. Σ' αυτές τίς συνθήκες, δέν είναι περίεργο ή λογοτεχνία μας νά φτάσει στήν άκμή της κατά τούς 16ο και 17ο αιώνες, που τούς λέμε τούς «Χρυσούς Αιώνες».

17. M. P., *Flor Nueva de Romances Viejos*, σ. 11.

18. Ο Wolf και ό Hofmann παρουσίασαν τό 1846-47 τή μεγάλη συλλογή από ρομάνθες τιτλοφορημένη *Primavera y flor de romances* (Άνοιξη και άνθος τών ρομάνθες). Ο Durand είχε δημοσιέψει τό 1835 τήν περίφημη μεγάλη συλλογή *Romancero general*.

19. Τό έλληνικό κοινό πρέπει νά έχει υπόψη του ότι οί Ισπανοί και οί Λατινοαμερικάνοι λέμε «Αμερική» όλη τήν ήπειρό μας και ειδικώς τή Λατινική Αμερική. «τίν Αμερική που άκόμα πιστεύει στό Θεό και μιλάει Ισπανικά», κατά τά λόγια ενός ποιητή. Τίς Ηνωμένες Πολιτείες τίς λέμε άπλώς «Ηνωμένες Πολιτείες» ή «Ηνωμένες Πολιτείες τής Βόρειας Αμερικής».

Ἡ ἀκμὴ τῶν ἐκδόσεων κάθε λογιῆς κειμένων καὶ μάλιστα λογοτεχνικῶν ἔργων κατὰ τὸ 16ο αἰώνα, συμπεριλαμβάνει καὶ ἐκδόσεις τῶν ρομάνθες. Ἡ πρώτη ἔκδοσις εἶναι τὸ *Γενικό Ἄσματολόγιο* (Cancionero General), συλλογὴ πού ἔκανε καὶ δημοσίεψε ὁ Hernando del Castillo τὸ 1511. Ἡ 5ῃ ἔκδοσις τῆς συλλογῆς αὐτῆς εἶναι ἀπὸ τὸ 1527. Καὶ γύρω στὸ 1548 ἔχουμε τὴν περιφημὴ συλλογὴ τοῦ Martin Nuncio, πού ἔγινε στὴν Ἀμβέρσα καὶ λέγεται *Ἄσματολόγιο χωρὶς ἡμερομηνία τῆς Ἀμβέρσας* (Cancionero sin fecha de Amberes). Ἡ 2ῃ ἔκδοσις αὐτῆς τῆς συλλογῆς εἶναι ἀπὸ τὸ 1550. Ὑστερα ἀπὸ τὸ χρόνο ἐκεῖνο, πολυάριθμες ἐκδόσεις ἔγιναν μὲ τίτλους ὅπως *Silva de romances* (Δάσος ἀπὸ ρομάνθες), *Flor de romances* (Ἄνθος ἀπὸ...), καὶ παρόμοιους. Οἱ λογοτέχνες, ὅπως Lope de Vega, Cervantes καὶ ἄλλοι χρησιμοποιοῦν τοὺς ρομάνθες στὰ ἔργα τους. Ξένοι μελετητὲς καὶ λογοτέχνες τοὺς ἐκτιμοῦν: Blackwell, Percy, Walter Scott, Lord Byron, Herder, Goethe, J. Grimm, Shelley, Creuze de Lesser, Victor Hugo, κ.ἄ.

Σημαντικὸ εἶναι στὸ 19ο αἰώνα τὸ ἔργο τοῦ Durand, πού δημοσίεψε τὸ 1835 τὸ *Romancero General* (Γενικὴ συλλογὴ ἀπὸ ρομάνθες). Ἐπίσης ἐκτενὴς συλλογὴ ἦταν τὸ *Ἀνοιξὴ καὶ ἄνθος ἀπὸ ρομάνθες* πού ἐξέδωσαν οἱ Γερμανοὶ Wolff καὶ Hofmann κατὰ τὸ 1846-47. Ὁ Wolff καὶ ὁ Durand ὑποστήριξαν τὴ γνώμη ὅτι δὲν ὑπῆρξε ἀληθινὴ πρωτότυπη ἰσπανικὴ ἐπικὴ ποίηση καὶ ὅτι οἱ ρομάνθες ἦταν προγενέστεροι ἀπὸ τὰ ἐκτενῆ ἐπικά ποιήματα (τὰ ὅποια εἶχαν ξένη προέλευση).

Πολύ διαφορετικὴ εἶναι ἡ κατάστασις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως στὴν Ἑλλάδα. Ἡ πρώτη ἔκδοσις μιᾶς συλλογῆς δημοτικῶν τραγουδιῶν (πρὶν ὑπῆρξαν χειρόγραφες) ἦταν ἡ τοῦ Faugier, πού δημοσιεύτηκε στὸ Παρίσι, τὸ 1824-25. Οἱ αἰῶνες τῆς σκλαβιάς ἐμπόδισαν νὰ ἔχουν τὰ δημοτικὰ τραγούδια τίς ἐκδόσεις καὶ τίς μελέτες πού ἀναμφίβολα ἄξιζαν, πρὶν ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα^{19α}.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἔκτασις τῶν ρομάνθες, ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία. Ἔχουμε ποιήματα μὲ 15, 20 ἢ 25 στίχους, ὅπως ὁ ρομάνθης τῆς Χιμένας, συζύγου τοῦ Θίντ, ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Escobar, μὲ 28 στίχους (ὅπως τὸ τραγούδι γιὰ τὸ *θάνατο τοῦ Διγενῆ*, συλλογὴ τοῦ Πολίτη, 3ῃ ἔκδ. 786) ἢ πολὺ μακρὺ, ὅπως ὁ ρομάνθης γιὰ τὸ γάμο τῆς κυρίας Λάμπρας μὲ τὸν κύριο Rodrigo de Lara, πού προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐποποιΐα *Οἱ ἑπτὰ Infantes de Lara*, καὶ ἔχει 145 δεκαεξασύλλαβους στίχους (θυμώμαστε τὸ *Τρασοῦδιν τοῦ Διενῆ*, Πολίτη, σελ. 251).

VI. Τὸ ἄσμα τοῦ Mio Cid

Τὸ *Ποίημα τοῦ Θίντ* ἢ *Ἄσμα τοῦ Mio Cid*²⁰ εἶναι τὸ πιὸ παλιὸ ἔργο τῆς καστελιάνικης λογοτεχνίας. Διατηρεῖται σ' ἓνα κώδικα πού λέγεται «κώδικας τοῦ Βιδάρ».

19α. Διαθέτουμε τὴν ἐπανέκδοσις τῆς συλλογῆς τοῦ Faugier, πού δημοσιεύτηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1956, χωρὶς τίς γαλλικὲς μεταφράσεις καὶ μὲ τὸ «Discours Préliminaire» μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικά.

20. «Mio Cid» θέλει νὰ πεῖ «Ὁ Θίντ μου», δηλαδή «ὁ κύριός μου». Ἀκόμα καὶ οἱ Λατίνοι συγγραφεῖς δίνουν τὸ ὄνομα αὐτό, ὅπως στὸ *Ποίημα τῆς κατάκτησις τῆς Ἀλμερίας*: ipse Rodericus, mio Cid saepe vocatur. Ὁ Θίντ γεννήθηκε κατὰ τὸ 1043 καὶ πέθανε στίς 10 Ἰουλίου τοῦ 1099, στὴ Βαλένθια.

γιατί φυλάχτηκε μέχρι τό 16ο αιώνα στό Δημαρχείο του Βιδάρ, τής γενέτειρας του Θίντ. Πρώτη φορά δημοσιεύτηκε από τον Tomas Antonio Sanchez τό 1779. Τό χειρόγραφο πού σώθηκε δέν είναι τό πρωτότυπο, αλλά ένα αντίγραφο πιστό. Έκείνα τά λίγα χωρία πού καταστράφηκαν τά γνωρίζουμε χάρη στό *Χρονικό των είκοσι βασιλιάδων*, πού άντέγραψε σέ πεζό λόγο όλο τό ποίημα. Μετά τήν άποκατάσταση πού έκανε ό μεγάλος φιλόλογος Ramon Menendez Pidal, τό έπος έχει τώρα 3.730 στίχους. Τό αντίγραφο είναι από τό 1307, αλλά ή πρώτη γραφή τής έποποιίας είναι από 1140-1150, ήμερομηνία πού καθορίστηκε από τον Menendez Pidal, στα *Παραρτήματα* τής 2ης έκδοσής του του έπους²¹.

Τό κλασσικό έργο πού βάζει τά θεμέλια τής σύγχρονης μελέτης του *Ποιήματος του Θίντ*, είναι τό διβλίο *Cantar de Mio Cid* του Menendez Pidal, πού έκδόθηκε στή Μαδρίτη τό 1908. Έ κλασσική έκδοση του κειμένου άνήκει επίσης σ' αυτό τό σοφό, και κυκλοφόρησε σαν τόμος τής συλλογής «Καστελιάνικοι κλασσικοί». Όλες οι καλές εκδόσεις βασίζονται σέ κείνη^{21α}.

Τό έπος διηγείται τά κατορθώματα του Θίντ στή γή των Άράβων, όταν εξορίστηκε από τό βασιλιά Alfonso VI τής Καστίγιας.

Ό Θίντ θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους Ίσπανούς ήρωες σέ όλη τήν ιστορία τής Μητέρας μας Πατρίδας. Ό βίος του και τά κατορθώματά του αποτελούν θέμα πολυάριθμων λογοτεχνικών έργων. Έδώ μόνο θά κάνουμε σύντομη μνεία των κειμένων πού, χρονολογικά, είναι κοντά στο λαϊκό έπικό *Άσμα του Mio Cid*:

1. *Carmen Roderici Campidoctoris* (ή *Gesta Roderici Campidoctoris*)²². Πρόκειται για έμμετρο λατινικό κείμενο, άνώνυμο, πού ίσως προέρχεται από τό 12ο αιώνα. Δέν έχει έκδοθει και θρίσκεται στήν Άκαδημία τής Ίστορίας, στή Μαδρίτη. Ό συγγραφέας του πρέπει νά ήταν ένας λόγιος κληρικός, ό όποιος, όπως και ό λαϊκός ποιητής του *Ποιήματος του Θίντ*, είχε συνείδηση του μεγαλείου των κατορθωμάτων του ήρωα. Διηγείται τό βίο του Cid ως τή μεταφορά των όστων του ως τό μοναστήρι του San Pedro τής Καρδένια. Δέν τυπώθηκε ως τώρα.

2. Έ *Historia Roderici ή Λατινικό Χρονικό του Θίντ*. Είναι από τά λιγότερο μελετημένα κείμενα πού αναφέρονται στο Θίντ. Αυτό του λατινικού έργου σέ πεζό λόγο έπωφελήθηκε ό Menendez Pidal, όπως και άλλων πηγών - λατινικών, άραβικών και ισπανικών, για νά γράψει τή βιογραφία του ήρωα.

3. Τό *Άσμα του Rodrigo και του βασιλιά Fernando* πού λέγεται επίσης *Las Mocedades de Rodrigo* (δηλ. τά νεανικά χρόνια του Θίντ) και *Cronica Rimada del Cid*. Για τό ποίημα αυτό, γίνεται λόγος στον αριθμό 9 του τμήματος IV.

21. Έ πρώτη έκδοση είναι από τό 1908. Έ όριστική έκδοση, μέ *Παραρτήματα*, δημοσιεύτηκε από τον οίκο Espasa Calpe στή Μαδρίτη, τό 1944-45-46.

21α. Π.χ. ή έκδοση του καθ. Juan Loveluc, μέ τό κείμενο του Μ. Ρ., και μέ μετάφραση στα σύγχρονα καστελιάνικα, πρόλογο και σημειώσεις, Έκδ. Zig-Zag, Σαντιάγκο Χιλής, 1954· ή έκδοση του Pedro H. Ureña, μέ μελέτη και σημειώσεις δικές του και μέ μετάφραση του ποιητή Pedro Salinas, πάντοτε μέ τό βασικό κείμενο του Μ. Ρ., 8η έκδ. Έκδ. Losada, Buenos Aires, 1973.

22. Αυτό τό λατινικό ποίημα, όπως και το ισπανικό λαϊκό πρωτότυπο έπος αποτελούν αξιόλογη μαρτυρία περί τής ιστορικότητας του Θίντ, πού συζητήθηκε παλιότερα από ξένους και δικούς μας.

4. *Ἡ Primera Crónica General de España* (Γενικό Χρονικό τῆς Ἰσπανίας ἢ Πρῶτο Γενικό Χρονικό). Πρόκειται γιά χρονικό σέ πεζό λόγο, στά καστελιάνικα, πού γράφτηκε τό 1289, μέ πρωτοβουλία τοῦ Alfonso X τοῦ Σοφοῦ. Τυπώθηκε κατά τόν 16ο αἰώνα. Αὐτό τό *Χρονικό* ἐπωφελήθηκε τῆς ἐποποιίας, ἀλλά ὄχι τοῦ πρωτοτύπου. Γι' αὐτό παρουσιάζει κάποιες διαφορές μέ τό περιεχόμενο ἐκείνης.

5. *Ἡ Segunda Crónica General de España* (Δεύτερο Γενικό Χρονικό τῆς Ἰσπανίας). Συντάχτηκε τό 1344. Ἐπωφελεῖται, ἐπίσης, τοῦ ὕλικου τῆς ἐποποιίας, ἀλλά μέ δάση μιά μεταγενέστερη διασκευή. Ἀπό αὐτό προκύπτουν μεγαλύτερες διαφορές.

6. *Ἡ Crónica de los veinte reyes* (Χρονικό τῶν εἴκοσι βασιλιάδων). Γράφτηκε κατά τόν 15ο αἰώνα καί ἐκδόθηκε κατά τόν 16ο. Ἀντιγράφει, σέ πεζό λόγο, τό *Ποίημα τοῦ Θίντ*, ἀπό τό στίχο 1.094.

7. *Ἡ Crónica particular del Cid* (Ἰδιαιτέρο Χρονικό τοῦ Θίντ). Εἶναι ἀπό τόν 14ο αἰώνα καί τυπώθηκε κατά τόν 16ο. Ἔχει εἰπωθεῖ ὅτι γράφτηκε ἀπό ἕναν Ἀραβᾶ.

8. *Ἡ μεγάλη συλλογή παλιῶν ρομάνθες πού ἀναφέρονται στό Θίντ* (Romancero del Cid). Εἶναι ἀποσπάσματα τοῦ *Ποιήματος τοῦ Θίντ*.

9. *Ἀραβικά κείμενα τῆς ἐποχῆς* ἢ λίγο μεταγενέστερα: προπαντός τά ἔργα τῶν Ben Alcama καί Ben Bassam. Ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ ἀραβικές πηγές παρουσιάζουν τόν ἥρωα σάν κακό ἄνθρωπο καί σκληρό τύρρανο. Ἀλλά ἔχουν σημασία, διηγούνται γεγονότα ἢ πρόσωπα σύγχρονα τοῦ Θίντ. Εἶναι δηλαδή μαρτυρία γιά τήν ἱστορικότητα τοῦ ἥρωα καί γιά τό ἱστορικό καί ρεαλιστικό χαρακτήρα τῆς ἐποποιίας αὐτοῦ²³.

Πρέπει νά τονίσουμε τό γεγονός ὅτι 30 χρόνια πρὶν ἀπό τή δημοσίευση τοῦ βιβλίου τοῦ Mila y Fontanals, ὁ Βενεζουελανός χιλιανός σοφός Andres Bello (Καράκας 1881 - Σάντιάγο 1865) ὑποστήριξε τήν ἄποψη ὅτι τό παλιό «δημοτικό» καστελιάνικο τραγούδι, ὁ «ρομάνθε», προερχόταν ἀπό τίς παλιές ἐποποιίες. Ὁ Bello ἔζησε στό Καράκας ὡς τό 1810. Μετά ἔζησε στό Λονδίνο ὡς τό 1829. Καί ὕστερα στή Χιλή ὡς τό θάνατό του, τό 1865. Στή δεύτερη πατρίδα του ἔγραψε τά περισσότερα ἀπό τά

23. Οἱ «ἀντι-θιντιστές», καί εἰδικότερα, ὁ Ὁλλανδός φιλόλογος Dozy ἐπωφελήθηκαν πολύ τοῦ ὕλικου τῶν ἀραβικῶν κειμένων γιά νά παρουσιάσουν τόν ἥρωα μέ τά δυσμενέστερα χρώματα. Σήμερα τό κριτήριο αὐτό εἶναι ἐντελῶς ξεπερασμένο. Γιά τό ρεαλιστικό χαρακτήρα τοῦ πρώτου λαϊκοῦ Ἔπους τοῦ Θίντ, ἔχει δίκιο τό *Kindlers Literatur Lexicon*, πού ἀναφέρει ὁ καθ. Ἀλεξίου («Εἰσαγωγή, σ. ρλ' - ρλα'): «Ἡ πρώτη σύνταξη τοῦ 'Cid' εἶναι ρεαλιστική. Οἱ νεώτερες ἔχουν τό στοιχείο τῆς ὑπερβολῆς καί τοῦ παραμυθιοῦ»: τόμ. I, λ. *Cantar De Mio Cid*, σ. 2093. Σχετικά μέ τόν Ἀκριτή, ἔχουμε ἕνα παρόμοιο φαινόμενο. «Τό παλιό ἥρωικό βυζαντινό ἄσμα, ὅπως δείχνει ὁ Ἀρμούρης, ἦταν χωρίς ἀμφιβολία ρεαλιστικό», λέει ὁ καθ. Ἀλεξίου («Εἰσαγωγή», σ. ρλ'). Καί σά ἴδια τραγούδια πού προέρχονται ἀπό τό ἔπος, διαπιστώνεται μιά παρόμοια διαδικασία: «Ἄλλη σημαντική ἀλλαγὴ εἶναι ὅτι τά τραγούδια, στή νεοελληνική φάση τους, ἔχασαν τόν παλιό αὐστηρό, ἀκριβολόγο καί ρεαλιστικό χαρακτήρα τους, καί ἐκφυλίστηκαν πρὸς τήν κατεύθυνση τοῦ φανταστικοῦ καί ὑπερβολικοῦ, συχνά τοῦ τερατώδους καί ἀκαλαίσθητου (*loc cit.*). Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τούς ρομάνθες τοῦ Θίντ. Ἔχουμε μυθιστορηματικούς καί φανταστικούς ρομάνθες, πλάι σέ ἄλλους, παλιότερους, λιτότερους, ρεαλιστικότερους, πού εἶναι πιό κοντά στό πρωτότυπο τοῦ *Ποιήματος τοῦ Θίντ*.

θεμελιώδη έργα του, για τὰ ὅποια θεωρεῖται «ὁ πατέρας τῆς ἰσπανοαμερικανικῆς κουλτούρας». Ἦταν μεγάλος ποιητής, γραμματικός, φιλόλογος καί νομομαθής. Στό Λονδίνο ἄρχισε τίς μελέτες του γιά τή μεσαιωνική ἰσπανική ποίηση καί σχεδίασε μιὰ δεύτερη ἐκδοση τοῦ *Ποιήματος τοῦ Θίντ* (Τήν πρώτητῆν εἶχε κάνει ὁ Tomas A. Sanchez, τό 1779, στή Μαδρίτη, μέσα στή συλλογή: *Colección de poesías castellanas anteriores al siglo XV*). Ἄλλά οἱ ἐνδιαφέρουσες μελέτες τοῦ Bello καί τό κείμενο γιά τήν καινούργια ἐκδοση τῆς ἐποποιίας, ἔμειναν ἀνέκδοτες. Μόνο τρεῖς - τέσσερις ἐξέδωσε στό Λονδίνο. Τό 1823, στό περιοδικό *Biblioteca Americana* (πού ἴδρυσε κι αὐτός ὁ ἴδιος), στόν τόμο II, δημοσίευσε τή μελέτη «Noticia sobre la obra de Sismondi sobre la literatura del mediodia de Europa», πού ἦταν μιὰ διεξοδική κριτική τοῦ ἔργου τοῦ S. de Sismondi: *De la littérature du midi de l'Europe*, Paris, 1819. Στή μελέτη του, ὁ Bello ὑποστηρίζει τή γνώμη ὅτι οἱ παλιοί ρομάνθες προέρχονται ἀπό τίς παλιές ἐποποιίες καί ὄχι τό ἀντίθετο: «ἀν δέν κάνουμε λάθος, πρέπει νά τούς δοῦμε σάν ἀποσπάσματα τῶν παλιῶν ἐπῶν».

Αὐτή ἡ μελέτη ἀνατυπώθηκε στή Χιλή, στόν τ. VI τῶν *Ἀπάντων*, Santiago, 1883, σελ. 239-256, μαζί μέ ἄλλες μελέτες γιά τή μεσαιωνική ἠρωική ἰσπανική ποίηση, καί ἐπανεκδόθηκε στόν αἰῶνα μας στή Χιλή καί πρόσφατα στό Καράκας, *Ἀπαντα*, τ. VII, 1987, σελ. 449-469, μαζί μέ τίς ἄλλες μελέτες καί μέ τό *Ποίημα τοῦ Θίντ*, μέ τή δική του ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Σήμερα, ἀναγνωρίζεται καί στήν ἴδια τή Μητέρα Ἰσπανία τό γεγονός ὅτι ὁ Bello ἦταν ἀληθινός πρόδρομος τῶν μεγάλων μελετητῶν τῆς καστελιάνικης ἠρωικῆς ποιήσεως, τοῦ Mila y Fontanals, τοῦ Menedez y Pelayo καί τοῦ Menedez Pidal σέ ὀρισμένες σημαντικές ἀπόψεις του.